

บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนา เศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษา ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง*

วิศนุกร อุทัยศรี¹ และ จเร สิงห์โกวินท์²

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์^{1,2}

E-mail: wisanukorn.wu@gmail.com¹, jaray.s@nida.ac.th²

วันที่รับบทความ: 14 มิถุนายน, 2568

วันแก้ไขบทความ: 7 กันยายน, 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 15 กันยายน, 2568

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ 2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยอิงกรอบแนวคิดเศรษฐกิจฐานราก ทูทางสังคม การจัดการทรัพยากรร่วม และทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง พบว่า สภาองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกชุมชน ส่งเสริมอาชีพ พัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เป็นศูนย์กลางประสานงานกลุ่มกิจกรรมและสร้างเครือข่ายแท้ ในการดำเนินงานมีโมเดล 5 ห่วงโซ่ ได้แก่ การผลิต การแปรรูป การตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการสื่อสารกับสังคม ช่วยให้ชุมชนมีเป้าหมายในการพัฒนา ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกเครือข่าย ผลการศึกษาในครั้งนี้ให้ข้อเสนอเชิงปฏิบัติสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งมีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบายในด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม

คำสำคัญ: สภาองค์กรชุมชน การสร้างเครือข่าย เศรษฐกิจฐานราก

*ทุนสนับสนุนการทำและการตีพิมพ์วิทยานิพนธ์ จากเงินกองทุนนิดาพัฒนา ครั้งที่ 1 ประจำปี 2566

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

The Role of Community Organization Councils in Building Grassroots Economic Development Networks: A Case Study of Noen Kho Sub-District, Klaeng District, Rayong*

Wisankorn Uthaisri¹ and Jaray Singhakowinta²

Graduate School of Social Development and Management Strategy,

National Institute of Development Administration^{1,2}

E-mail: wisankorn.uth@stu.nida.ac.th¹, jaray.s@nida.ac.th²

Received: June 14, 2025

Revised: September 7, 2025

Accepted: September 15, 2025

Abstract

This study pursues two primary objectives: (1) to examine the role of the Community Organization Council in building networks for grassroots economic development, and (2) to identify the network-building models employed in Noen Kho Subdistrict, Klaeng District, Rayong Province. This study employed a qualitative research methodology, utilizing an integrative conceptual framework derived from grassroots economy, social capital, common-pool resource management, and social network theory. Data were collected through in-depth interviews and focus group discussions with key stakeholders. Findings indicated that the Council plays a pivotal role in facilitating collaboration among internal and external stakeholders, promoting local livelihoods, optimizing local resources, and supporting community enterprises. Acting as a central coordinator of activity groups, it fosters authentic and sustainable networks. A five-chain model comprising production, processing, marketing, community-based tourism, and social communication effectively aligns community development goals. Success factors include clearly defined shared objectives, continuous knowledge exchange, and strategic linkage of benefits among members. The insights generated by this study provide practical guidance for grassroots economic development initiatives in other communities and offer implications for policy formulation in the fields of community and social development.

Keywords: Community organization council, network building, grassroots economy

*This research project was financially funded by the 1st NIDA Development Fund Grant 2023.

บทนำ

ปัจจุบันการพัฒนาระแสหลักของโลกขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยม ความทันสมัย และโลกาภิวัตน์ จึงทำให้ประเด็น “เศรษฐกิจฐานราก” ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในสังคมในระยะแรกของการพัฒนาประเทศไทย เนื่องจากนโยบายพัฒนาระแสหลักมุ่งเน้นไปที่ระบบทุนนิยมและการอุตสาหกรรมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2540–2544) ประเทศไทยได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวคิดสำคัญในการปรับกระบวนการพัฒนา ซึ่งสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่น ในช่วงเวลาต่อมาการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้รับการยกระดับเป็นประเด็นเชิงนโยบายที่ชัดเจน ผ่านการกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นอย่างครบวงจร (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากมีพัฒนาการมาจากแนวคิดและการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันในอดีต อาทิ วัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และเศรษฐกิจพอเพียง วัฒนธรรมชุมชนเน้นการจัดการและพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนเอง ทำให้เกิดความเข้มแข็งและความสามัคคีในระดับท้องถิ่น ต่อมาความคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งตนเอง มุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรและศักยภาพของตนเองเป็นหลัก ก่อนที่จะพัฒนาเข้าสู่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สะท้อนถึงการสร้างสมดุลระหว่างความต้องการของชุมชนกับความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตน ในที่สุดแนวคิดเหล่านี้ผสมผสานเข้าด้วยกันจนกลายเป็นวาทกรรมเศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจจากระดับชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและสามารถสร้างความยั่งยืนในระยะยาวได้ แนวทางดังกล่าวถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับศักยภาพชุมชน ลดความยากจน และกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (ประเวศ วะสี, 2558)

หนึ่งในกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทยคือ สภาองค์กรชุมชน (Community Organizations Council: COC) ซึ่งจัดตั้งและรับรองตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีพันธกิจหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจากฐานรากและส่งเสริมการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน บทบาทของสภาองค์กรชุมชนเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (สภาองค์กรชุมชน, 2559)

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง ถือเป็นตัวอย่างของการรวมตัวชุมชนภายในพื้นที่ที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการขับเคลื่อนงานพัฒนา เป้าหมายสำคัญคือการสร้าง “สังคมเป็นสุขและความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชน” ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็งและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อต้องเผชิญกับบริบทสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการดำเนินการในองค์กร การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอกพื้นที่ธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชนและระบบเศรษฐกิจในพื้นที่จึงจำเป็นต้องปรับกลไกการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ เพื่อรักษาความสามารถในการพึ่งพาตนเองและความมั่นคงของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้กรณีศึกษาตำบลเนินซ้อ เพื่อค้นหาแนวทางพัฒนาเครือข่ายที่เข้มแข็งและปัจจัยความสำเร็จของสภาองค์กรชุมชน ในบริบทดังกล่าว ซึ่งผลการศึกษามีศักยภาพในการต่อยอดสู่ชุมชนอื่นและสนับสนุนนโยบายพัฒนาฐานรากต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินซ้อ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง

2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการการวิจัย

งานวิจัยนี้ยึดกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการประเด็นหลักสี่ประการ ประกอบด้วย เศรษฐกิจฐานราก ทูทางสังคม การจัดการทรัพยากรร่วม และทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม เพื่ออธิบายกลไกการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนอย่างเป็นระบบและครบถ้วน

ประการแรก แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก (grassroots economy) ของประเวศ วะสี (2558) เห็นว่าเศรษฐกิจระดับล่างเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคมไทย แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้น “พอประมาณ เหตุผล และภูมิคุ้มกัน” และได้รับการต่อยอดในยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580 ซึ่งยกให้เศรษฐกิจฐานรากเป็นเครื่องมือหลักในการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

ประการที่สอง ปิณณิกา งามเจริญ (2567) ให้ความหมายแนวคิดทุนทางสังคม (social capital) ดังนี้ ทุนทางสังคมหมายถึงทรัพยากรและศักยภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ ความเชื่อใจ ความร่วมมือ และเครือข่ายระหว่างสมาชิกชุมชนหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม และการพัฒนาศักยภาพชุมชนอย่างยั่งยืน

ประการที่สาม Ostrom (1990) เสนอว่า การจัดการทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resources) โดยชุมชนมักมีประสิทธิภาพดีกว่าการควบคุมจากรัฐ เนื่องจากชุมชนสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับบริบทของตนเองและสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกดูแลทรัพยากรร่วมด้วยความรับผิดชอบ

ประการที่สี่ เพื่อมองลึกถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (social network theory) ของ Granovetter (1973) อธิบายว่า ความหนาแน่นของ “โหนด” (บุคคล/องค์กร) และ “สายสัมพันธ์” (ties) ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทรัพยากร และข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ บทนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดการพัฒนาเครือข่ายแบบร่วมมือ (collaborative network development) ของ Provan and Kenis (2008) ซึ่งย้ำว่าเครือข่ายจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีความไว้วางใจระหว่างสมาชิก การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนรับผิดชอบร่วมกัน และการสื่อสารผ่านการประสานงานที่ชัดเจน และต่อเนื่อง ทำหน้าที่เป็นตัวกลางแปลงทุนทางสังคมให้เกิดผลการพัฒนาที่จับต้องได้

ในบริบทไทย สภาองค์กรชุมชน จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (สภาองค์กรชุมชน, 2559) เมื่อสภาองค์กรชุมชนนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาผนวกกับทุนทางสังคม กฎการจัดการทรัพยากรร่วม และเครือข่ายความร่วมมือ จึงก่อให้เกิดกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มีศักยภาพยั่งยืน

กรอบแนวคิดดังกล่าวเอื้อให้การวิเคราะห์บทบาทและการสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อครอบคลุมทั้งทุนทางสังคม กติกาการจัดการทรัพยากร ความหนาแน่นของโครงสร้างเครือข่าย ตลอดจนผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจฐานรากอย่างต่อเนื่องและรอบด้าน

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาบทบาทและการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของสภาองค์กรชุมชน “ตำบลเนินฆ้อ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ชุมชนดังกล่าวมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรม เช่น พุเรียน เงาะ มังคุด และผักพื้นบ้าน อีกทั้งยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแปรรูปสินค้า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้จากอาชีพภายในชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงสามารถจัดการตนเองได้

อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยบุคคลและหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลเนินซ้อ โดยแบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ 1) บุคคลสำคัญภายในพื้นที่ภายใต้สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ และ 2) ตัวแทนจากเครือข่ายภาครัฐและเอกชน

การศึกษาคครอบคลุมสองประเด็นหลัก ได้แก่ บทบาทและศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลเนินซ้อ และการสร้างเครือข่ายที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและความยั่งยืนของชุมชน ส่วนขอบเขตด้านระยะเวลาครอบคลุมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นปีที่ก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อจนถึง พ.ศ. 2568 เพื่อให้สามารถวิเคราะห์บทบาทการทำงาน พัฒนาการของเครือข่าย ตลอดจนความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาดังกล่าวได้อย่างครบถ้วน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้กระบวนทัศน์นัยนิยม (Interpretivism) โดยอาศัยกรณีศึกษาตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก เป้าหมายคือ ทำความเข้าใจเชิงลึกถึงบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ด้วยเหตุที่ตำบลเนินซ้อมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาด้านการแปรรูปสินค้าและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนจึงสามารถพึ่งพาตนเองและสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเข้มแข็ง ลักษณะดังกล่าวทำให้พื้นที่นี้เหมาะสมสำหรับการศึกษาชั้นลึกเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการภายในชุมชนและการขยายเครือข่ายสู่ภาคีต่าง ๆ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน แบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือ ผู้นำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ได้แก่ ประธานสภา คณะกรรมการ และสมาชิกจากกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้สภาฯ กลุ่มที่สองคือผู้แทนจากหน่วยงานเครือข่ายภายนอก ได้แก่ สำนักงานเทศบาลตำบลเนินซ้อ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดระยอง บุคคลเหล่านี้ล้วนมีบทบาทกำหนดทิศทางหรือสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินควบคู่กัน 4 วิธี ได้แก่ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งเปิดโอกาสให้ซักถามเชิงลึกและปรับคำถามตามบริบทผู้ให้ข้อมูล 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยเข้าร่วมประชุม กิจกรรมเครือข่าย และโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนเพื่อติดตามปฏิสัมพันธ์จริง 3) การสนทนากลุ่มย่อยขนาด 6-10 คน คัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อรวบรวมความคิดเห็นร่วมและทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของสภาฯ ในการสร้างเครือข่ายและ 4) การวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งครอบคลุมแผนพัฒนาองค์กรและชุมชน นโยบายเศรษฐกิจฐานราก เอกสารโครงการของสภาองค์กรชุมชน และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง

หลังจากรวบรวมข้อมูล นักวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (qualitative content analysis) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนาเป็นกรอบหลัก โดยขั้นแรก จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็น ได้แก่ บทบาทของสภาองค์กรชุมชน การสร้างเครือข่าย และปัจจัยความสำเร็จของเครือข่าย ขั้นต่อมาสังเคราะห์ข้อมูล (synthesis) เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และเทียบเคียงกับกรอบทฤษฎี ต่อด้วยการตีความ (interpretation) เพื่อทำความเข้าใจความหมายเชิงลึกในบริบทท้องถิ่น ทั้งนี้ ได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารต่าง ๆ

กระบวนการสรุปผลใช้เหตุผลเชิงอุปนัย (inductive reasoning) อ้างอิงข้อมูลภาคสนามเพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบทางวิชาการ เนื้อหาการนำเสนอจึงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสภาองค์กรชุมชนกับแนวทางการสร้างเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก พร้อมทั้งเสนอข้อแนะเชิงปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนอื่นอย่างเหมาะสม ข้อมูลทุกส่วนสะท้อนภาพรวมการทำงาน พัฒนาการ ความสำเร็จ ตลอดจนข้อจำกัดอย่างครบถ้วนภายใต้ช่วงเวลาเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ปีที่สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อก่อตั้ง จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2568)

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

ตำบลเนินซ้อมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน สภาภูมิประเทศเป็นเนินสลับด้วยที่ราบลุ่ม บางส่วนที่มีแนวเขตติดกับทะเลอ่าวไทย มีแม่น้ำประแสไหลผ่านรวมทั้งเป็นแนวเขตตำบลโดยคนในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกผลไม้ท้องถิ่น เช่น ทูเรียน มังคุด ลองกอง ยางพารา และทำอาชีพประมงทางทะเล จุดเริ่มต้นเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนบ้านจำรุง เมื่อราว 30 กว่าปีก่อน ภายใต้การจัดตั้ง “เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง” เพื่อร่วมมือกันพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ ช่วงแรกกลุ่มมุ่งเน้นการทำเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากการใช้สารเคมีในผลไม้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านในพื้นที่ นอกจากนั้นชุมชนยังแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนควบคู่กัน เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุงได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการดำเนินงาน และขยายผลไปยังพื้นที่ใกล้เคียงในตำบลเนินซ้อ เมื่อพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ประกาศใช้ เครือข่ายบ้านจำรุงจึงได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการและยกระดับเป็น “สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ”

2. บทบาทการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

ชุมชนตำบลเนินซ้อนำแนวคิดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการกำหนดแนวทางพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างความร่วมมือพัฒนาอย่างบูรณาการ พร้อมเป็นต้นแบบความสำเร็จด้านเศรษฐกิจชุมชน สร้างรายได้จากสินค้าท้องถิ่นแปรรูป เช่น ทุเรียนทอด ทุเรียนกวน กะปิ น้ำปลา และขนุนทอด รวมถึงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ อาทิ มหาวิทยาลัยบ้านนอกและสะพานรักแสม ด้านการสื่อสาร เปิดเวทีการประชุมในชุมชน สื่อสังคมออนไลน์ และกิจกรรมภาคสนาม เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมพร้อมส่งเสริมการจัดการความรู้และพัฒนาศักยภาพผู้นำ มีเป้าหมายการพัฒนาหลัก 4 ด้าน ได้แก่ การฟื้นฟูคน ดิน น้ำ และป่า โดยยึดแนวคิดท้องถิ่น วิถีวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ รวมถึงสนับสนุนการรวมกลุ่มและการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน

3. การสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

3.1 ศักยภาพภายในสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ

3.1.1 ศักยภาพด้านทรัพยากรและเศรษฐกิจ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่งเสริมการรวมกลุ่ม พึ่งพาตนเอง ลดการใช้สารเคมี ดูแลแหล่งน้ำ และปลูกป่าเพื่อรักษาสมดุลระบบนิเวศ นอกจากนี้ ยังมีศูนย์ประสานงานกลางขนาด 10 ไร่ ใช้เป็นตลาดสีเขียว โฮมสเตย์ โรงแปรรูปผลผลิตและพื้นที่เกษตรอินทรีย์ รวมถึง “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” ซึ่งเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ดำเนินงานด้วยทุนสมาชิกควบคู่กับความร่วมมือภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองและสร้างรายได้ยั่งยืน

3.1.2 ศักยภาพด้านประชากร ชุมชนมีผู้นำเข้มแข็งและประชาชนมีส่วนร่วมต่อเนื่อง ผ่านการประชุมประจำเดือนยาวนานกว่า 30 ปี ทำให้สมาชิกแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พัฒนาองค์ความรู้ และปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ดี

พร้อมบริหารจัดการแบบ “บ้าน ๆ แต่มีประสิทธิภาพ” และต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน หรือนักท่องเที่ยวได้อย่างราบรื่น

3.1.3 ศักยภาพด้านการวางแผนและการจัดการองค์กร สภาองค์กรชุมชน ตำบลเนินซ้อใช้โครงสร้างแนวราบ สมาชิกมีสิทธิ์เท่าเทียม ทำงานตามความถนัด และประชุมประจำเดือนอย่างเสมอภาค ส่งผลให้การวางแผนและบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ อีกทั้งประชาสัมพันธ์ผ่านเวทีพบปะ หนังสือ สื่อออนไลน์ และสื่อมวลชน จนชุมชนเป็นที่รู้จักในระดับประเทศ พร้อมจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม เกษตรพื้นบ้าน การแปรรูปผลผลิต และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ตอบโจทย์ความสนใจหลากหลาย

3.1.4 ศักยภาพด้านสังคม สภาฯ สร้างพื้นที่กลางสำหรับสื่อสารและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่งเสริมความมั่นใจและความสามัคคี โดยจัดกิจกรรม วัฒนธรรม เช่น ดนตรีพื้นบ้าน โรงทาน งานบุญ และโครงการเรียนรู้นอกตำราาร่วมกับ โรงเรียนในพื้นที่ พร้อมจับมือเทศบาลส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น พัฒนา “มหาวิทยาลัย บ้านนอก” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรและวิถีชุมชนอย่างแท้จริง

3.2 การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก

3.2.1 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมเท่าเทียม สมาชิกทุกคนร่วมตัดสินใจผ่านการประชุมประจำเดือน ใช้เวทีประชุม เอกสารเผยแพร่ และสื่อออนไลน์ควบคู่การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักกว้างขวาง และเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน หน่วยงานรัฐ และมหาวิทยาลัย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ตามความต้องการชุมชน

3.2.2 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ หรือ “มหาวิทยาลัยบ้านนอก บ้านจำรุง” ร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดระยอง ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจัดอบรม พาศึกษาดูงาน ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว และสนับสนุนการจำหน่ายสินค้าในงานจังหวัดไปสู่ระดับประเทศ โฮมสเตย์ของชุมชนได้รับ “มาตรฐานโฮมสเตย์อาเซียน” มีผู้มาศึกษาดูงานต่อเนื่อง ทำให้รายได้และตลาดชุมชน จึงขยายตัว

3.2.3 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ สร้างเครือข่ายกับสถาบันพัฒนา
องค์กรชุมชน รับการสนับสนุนองค์ความรู้และกลไกจังหวัดไปสู่ระดับประเทศ
มีบทบาทแลกเปลี่ยนข้อมูลเกษตรอินทรีย์ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และตลาดสีเขียว
ผ่านเวทีต่าง ๆ พร้อมสืบทอดองค์ความรู้ผ่าน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” เป้าหมายระยะ
ยาวคือขยายความร่วมมือสู่ระดับนานาชาติและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลพัฒนาเยาวชน

3.2.4 สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อร่วมกับเทศบาลตำบลเนินซ้อวางแผนพัฒนาพื้นที่เน้นแก้ปัญหาชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น พัฒนาเส้นทาง
ท่องเที่ยว ฟื้นฟูป่าชายเลน สนับสนุนงบประมาณและประสานงานภายนอก แก้ไข
ปัญหาและจัดกิจกรรมมีส่วนร่วม ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น
เครือข่ายเข้มแข็ง เศรษฐกิจชุมชนเติบโต สนับสนุนเยาวชน และใช้เทคโนโลยี
ประชาสัมพันธ์ชุมชน

จากการวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อคือ
เครือข่ายแท้ (Real Network) โดยมีลักษณะเด่นที่เชื่อมโยงสมาชิกชุมชนเข้ากับ
กิจกรรมเชิงปฏิบัติจริงและทรัพยากรในพื้นที่ เครือข่ายนี้มีความต่อเนื่อง มั่นคง และ
สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างชัดเจน
ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ
ได้แก่ 1) การกำหนดเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน 2) การสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ และ 3) การเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างเครือข่าย
องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เนื่องจากช่วยลด
ความเหลื่อมล้ำ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างความยั่งยืนในการพัฒนา

4. การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กร

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่าน
การประชุม มีหน่วยงานสนับสนุนหลัก ได้แก่ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
ระยอง ช่วยจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและแสดงสินค้าสร้างรายได้และโอกาสตลาด
ส่วนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีรายได้น้อย

ผ่านหลายโครงการ ความร่วมมือกับเทศบาลนำไปสู่การปรับปรุงภูมิทัศน์ อนุรักษ์แหล่งเรียนรู้และสร้างพื้นที่เขียวชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน ข้อเสนอแนะต่อไปคือการพัฒนาช่องทางตลาดออนไลน์ให้เข้าถึงผู้บริโภคกว้างขึ้น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นเพื่อเปิดมุมมองใหม่ และเป็นแบบอย่างการพัฒนาชุมชนยั่งยืน ด้วยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่

5. การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายพื้นที่

สภาองค์กรชุมชนตำบลเน้นข้อมู่งเสริมความสัมพันธ์ภายในพื้นที่อย่างต่อเนื่องผ่านเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์และงานบุญทางศาสนา ตลอดจนการประชุมประจำเดือนที่เปิดโอกาสให้สมาชิกแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชนควบคู่กัน เพื่อยกระดับการเรียนรู้ การแปรรูปสินค้า และการสร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” ทำหน้าที่ศูนย์ประสานการเรียนรู้ เปิดพื้นที่ให้ทั้งคนในและคนนอกได้สัมผัสวิถีชีวิตท้องถิ่นและเกษตรอินทรีย์ ส่วนกลุ่มตลาดสีเขียวสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการแปรรูปและจำหน่ายผลผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและรายได้หมุนเวียน ประกอบกับการเชื่อมโยงหน่วยงานหลายภาคส่วน ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการพัฒนาศักยภาพให้กับชุมชน

6. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่

ชุมชนดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตสมาชิกผ่าน 6 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ สนับสนุนการผลิตและจำหน่ายสินค้าท้องถิ่น เช่น ทุเรียนทอด กะปิ น้ำปลา และผลไม้ตามฤดูกาล พร้อมเปิดทางให้สมาชิกเข้าร่วมตลาดสีเขียวและโฮมสเตย์ 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด ส่งเสริมการแปรรูปยกระดับคุณภาพสินค้าพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และประชาสัมพันธ์เพื่อเพิ่มมูลค่าและขยายช่องทางตลาด 3) การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน พัฒนาโฮมสเตย์และกิจกรรมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม และเกษตรอินทรีย์ เพื่อเชื่อมโยงทรัพยากรท้องถิ่นกับประสบการณ์นักท่องเที่ยว 4) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ประสานโรงเรียน หน่วยงานรัฐ

และเอกชน เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจัดกิจกรรมเรียนรู้และยกระดับการท่องเที่ยว 5) การพัฒนาศักยภาพการจัดการองค์กร เสริมทักษะบริหารและการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกขั้นตอน วางแผนและตัดสินใจเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งองค์กร และ 6) การพัฒนาอย่างยั่งยืน ใช้ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่การสนับสนุนภายนอก วางรากฐานการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

7. การพัฒนาต่อยอดและการแก้ไขปัญหาขององค์กร

เพื่อตอบโจทย์ “ชุมชนเข้มแข็ง ท่องเที่ยวยั่งยืน” สภาองค์กรชุมชนกำหนดแนวทางต่อยอดและแก้ไขปัญหาหลัก 7 ด้าน คือ 1) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ประสานหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และสนับสนุนกิจกรรมชุมชน 2) การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว โดยออกแบบกิจกรรมที่ผสมวิถีชีวิต เกษตรอินทรีย์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและการเรียนรู้ 3) การบริหารจัดการการเงินโปร่งใส พัฒนาระบบบัญชีตามมาตรฐานที่เปิดเผยมตรวจสอบได้ 4) การปรับตัวตามบริบทพื้นที่ ดำเนินงานสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากร ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม 5) การอนุรักษ์ภาษาถิ่นและวัฒนธรรม ส่งเสริมการใช้ภาษาระยองและวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ สืบสานอัตลักษณ์ 6) ความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ 7) การแก้ปัญหาคาใจและความยากจนและสร้างอาชีพ จัดโครงการสร้างรายได้ฝึกทักษะให้ผู้มีรายได้น้อย ผลักดันสู่การพึ่งพาตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดี แนวทางเหล่านี้สะท้อนการบริหารจัดการแบบองค์รวมที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากภายใน

8. ผลลัพธ์ของเครือข่ายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินขี้เป็นต้นแบบของการพัฒนาชุมชนยั่งยืน โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนผ่าน “ห่วงโซ่ 5 ด้าน” คือ 1) การผลิตอินทรีย์ (ลดสารเคมีเพิ่มความปลอดภัย) 2) การแปรรูปด้วยภูมิปัญญา (ต่อยอดมูลค่า) 3) การตลาด (เชื่อมตลาดสีเขียว งานจังหวัด และ

ช่องทางออนไลน์) 4) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (โฮมสเตย์และกิจกรรมเรียนรู้) และ 5) การสื่อสารกับสังคม ผลสำเร็จสำคัญชี้ให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างยั่งยืน มีศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติบ้านจำรุง กลุ่มธนาคารต้นไม้ และโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อการฟื้นฟูระบบนิเวศพร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น โฮมสเตย์ถ่ายทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาชุมชนแก่นักท่องเที่ยว สินค้าชุมชนและบริการท่องเที่ยวช่วยสร้างรายได้หมุนเวียน ดังนั้นแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนตำบลเนินฆ้อที่ยั่งยืน คือ การส่งเสริมการรวมกลุ่มผลิตและแปรรูปเพื่อต่อโรงตลาด ขณะเดียวกันการจัดประชุม วางแผน และหนุนการมีส่วนร่วมสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ เสริมความเป็นผู้นำและการเรียนรู้ร่วมกัน ต่อยอดศักยภาพในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาบทบาทสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อมีบทบาทสำคัญในหลายมิติ โดยมีจุดกำเนิดจาก “เครือข่ายชุมชนบ้านจำรุง” รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่นเป็นเวลากว่า 30 ปี โดยเฉพาะผลกระทบจากสารเคมีในการเกษตร การรวมกลุ่มดังกล่าวนำไปสู่การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า และการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนได้รับการยกระดับเป็นสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ในฐานะ “ศูนย์กลาง” การพัฒนาชุมชน สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อได้เชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน เทศบาล และหน่วยงานภายนอก เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการอนุรักษ์ทรัพยากร ภายใต้เป้าหมาย “พื้นฟู คน ดิน น้ำ และป่า” โดยมีลักษณะเป็นเครือข่ายแท้ที่มีศักยภาพทั้งด้านทรัพยากร ทุนทางสังคม และระบบบริหารจัดการโดยใช้โครงสร้างแนวราบ เปิดพื้นที่ให้สมาชิกทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และสนับสนุนกิจกรรมร่วมกัน อาทิ ตลาดสีเขียว “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ อีกทั้งยังใช้สื่อออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

การประสานความร่วมมือนอกชุมชนมีบทบาทสำคัญเช่นกัน มีสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาเข้ามาช่วยพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและตลาดสินค้า สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนองค์ความรู้ กลไก และทรัพยากร ขณะที่เทศบาลตำบลเนินฆ้อร่วมวางแผนเชิงพื้นที่ พัฒนาสิ่งแวดล้อม และจัดกิจกรรมชุมชนความร่วมมือนี้ส่งผลให้ได้รับการยอมรับระดับจังหวัด และสภาฯ กลายเป็นต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย ส่งเสริมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีสื่อสาร และการจัดกิจกรรมชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคี การดำเนินงานต่อเนื่อง และการยกระดับศักยภาพชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน ประกอบด้วย การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาศักยภาพองค์กร และการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในส่วนของแนวทางต่อยอดและแก้ไขปัญห สภาฯ มุ่งเน้นระบบบริหารการเงินโปร่งใส การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงวิถีชีวิต โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางของทุกกระบวนการ การวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากสรุปได้ว่า ความสำเร็จของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อมีองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมชัดเจน การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างสม่ำเสมอ และการเชื่อมโยงผลประโยชน์ระหว่างเครือข่ายให้ชัดเจนและเป็นธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อเป็นกรณีตัวอย่างการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่ตั้งอยู่บนหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่าและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐและ

เอกชนหลากหลายระดับ กิจกรรมสำคัญที่ขับเคลื่อน ได้แก่ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มภายในหมู่บ้าน ขยายสู่ระดับตำบล แล้วเชื่อมต่อสู่ระดับจังหวัดอย่างเป็นลำดับขั้น

ผลการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจฐานราก (ประเวศ วะสี, 2558) ถูกนำมาปฏิบัติอย่างชัดเจนในตำบลเนินซ้อ ตัวอย่างเช่น ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติบ้านจำรุง ซึ่งปลูกต้นไม้แบบผสมผสานทั้งไม้กินได้ ไม้โตเร็ว และไม่เศรษฐกิจ ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบให้กับนักท่องเที่ยวและคณะศึกษาดูงาน สมาชิกชุมชนสามารถเข้าร่วมปลูกและดูแลต้นไม้ร่วมกัน นอกจากนี้กลุ่มธนาคารต้นไม้ยังส่งเสริมสมาชิกกว่า 200 ครอบครัวให้สร้างความมั่นคงในระยะยาว ผ่านการปลูกและเพาะพันธุ์ต้นไม้หลากหลายชนิด รวมทั้งมอบต้นไม้ให้แก่หน่วยงานภายนอกเพื่อโครงการ CSR และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resource Management) ของ Ostrom (1990) ปรากฏชัดในกิจกรรมของ กลุ่มบ้านปลาธนาคารปู ซึ่งดำเนินการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ฟื้นฟูปะการังเทียม และดูแลทรัพยากรป่าชายเลนและทะเล กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังสอดคล้องกับอาชีพประมงพื้นบ้าน ทำให้การใช้ทรัพยากรเกิดความยั่งยืนและไม่สร้างความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์กับการดำรงชีวิตของชุมชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคม เป็นโครงสร้างสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัว แบ่งปันความรู้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคม บทบาทของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ การใช้ทุนทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรมตามแนวคิดของปณณิกา งามเจริญ (2567) ทั้งในด้านการสร้างความสัมพันธ์ ความเชื่อใจ การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือระหว่างเครือข่าย และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน (Provan & Kenis, 2008) นอกจากนี้ สภาฯ ยังสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก เช่น เทศบาลตำบล

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา และหน่วยงานพัฒนาชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสนับสนุนกิจกรรมท่องเที่ยวและการอบรมนอกสถานที่ได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พื้นที่ศึกษายังพัฒนา “รูปแบบ 5 ห่วงโซ่” ประกอบด้วย การผลิต อินทรีย์ การแปรรูปด้วยภูมิปัญญา การตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการสื่อสาร กับสังคมภายนอก ซึ่งต่อยอดจากแนวคิดดั้งเดิมที่มักหยุดเพียงสี่ห่วงโซ่ การเพิ่มมิติการสื่อสารเป็นห่วงโซ่ที่ 5 ช่วยยกระดับการรับรู้ของสังคมภายนอกและขยายตลาด ผู้บริโภคให้กับชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลหลักช้าง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2565) ซึ่งใช้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เป็นฐาน จะเห็นว่าตำบลเนินข้อมีจุดเด่นในการผานการ “ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” และ “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” เข้ากับกิจกรรมสร้างรายได้ ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในสามมิติ คือ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม พร้อมกันอย่างเป็นรูปธรรม

ความท้าทายในอนาคตของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินข้อมและแนวทางรับมือ

แม้สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินข้อมจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน ทว่าความท้าทายสำคัญยังคงอยู่ที่การรักษา “พลังคนรุ่นใหม่” ให้กลับมาร่วมขับเคลื่อนท้องถิ่น แรงดึงดูดของตลาดแรงงานเมืองกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้เยาวชนจำนวนมากย้ายออกไปทำงานภายนอก ส่งผลให้ขาดการสืบทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับมือกับปัญหานี้ สภาฯ จึงวางแผนเชิงรุก ผ่าน 4 แนวทางหลักที่มุ่งสร้างแรงจูงใจและพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

ประการแรก คือการปลูกฝังท้องถิ่นนิยมและสร้างแรงจูงใจผ่านค่ายอบรมเชิงปฏิบัติการและเวทีแลกเปลี่ยน ที่บูรณาการเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์ และนวัตกรรมสังคม ยังส่งเสริมกิจกรรม “เล่าเรื่องบ้านเรา” บนแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น Facebook, TikTok ให้เยาวชนทำหน้าที่ผู้ผลิตสื่อ ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน

ด้วยภาษาของตนเอง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและขยายการรับรู้สู่สังคมภายนอก

ประการสอง คือโครงการ “หัวใจคืนถิ่น” ที่เชิญชวนคนรุ่นใหม่ซึ่งออกไปทำงานนอกพื้นที่ให้กลับมาพัฒนาชุมชน โดยจัดระบบพี่เลี้ยงเชื่อมโยงเครือข่ายอาชีพและองค์ความรู้สมัยใหม่เข้ากับโครงการท้องถิ่น พร้อมมอบทุนริเริ่มสำหรับกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การผลิตสื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาอาหารฟังก์ชันจากผลไม้พื้นถิ่น หรือการจัดตั้งสตาร์ทอัปโลจิสติกส์สีเขียว

ประการสาม คือการจัดตั้ง “กองทุนเยาวชนพัฒนาท้องถิ่น” เพื่อสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนของคนรุ่นใหม่ผ่านเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำหรือทุนหมุนเวียน โครงการที่ได้รับการสนับสนุนครอบคลุมตั้งแต่การปลูกและแปรรูปผลผลิตอินทรีย์ ทั้งนี้ กองทุนยังเชื่อมต่อช่องทางจำหน่ายกับตลาดสีเขียวประจำชุมชนและร้านค้าออนไลน์ของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ เพื่อประกันตลาดให้ผู้ประกอบการรายใหม่

ประการสุดท้ายคือการสร้างพื้นที่สาธิตและพื้นที่สร้างสรรค์ภายใน “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” โดยพัฒนาพื้นที่ให้เป็นทั้ง Maker Space และ Co-working Space เปิดโอกาสให้เยาวชนทดลองผลิตและจัดแสดงผลงาน นอกจากนี้จัดเทศกาล “นวัตกรรมพื้นถิ่น” ประจำปี เพื่อให้เยาวชนและสมาชิกชุมชนร่วมเผยแพร่ผลงานสร้างเวทีเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาและภาคธุรกิจ

เมื่อแนวทางทั้งสี่ถูกดำเนินการควบคู่กัน ตั้งแต่การปลูกฝังจิตสำนึกท้องถิ่น การคืนคนรุ่นใหม่สู่ชุมชน การสนับสนุนเงินทุน จนถึงการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อจะสามารถดึงศักยภาพคนรุ่นใหม่มาช่วยพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่น ต่อยอดเศรษฐกิจชุมชนและรักษาความยั่งยืนของเครือข่ายพัฒนาในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

บทเรียนและข้อค้นพบสำคัญของการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้สรุปรูปแบบการเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจท้องถิ่นของสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อออกมาเป็น “โมเดล 5 ห่วงโซ่” ซึ่งประกอบด้วย 1) ห่วงโซ่การผลิตอินทรีย์ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ครอบคลุมทั้งเกษตร ประมง และการอนุรักษ์ ผ่านกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มธนาคารต้นไม้และกลุ่มบ้านปลา ธนาคารปู 2) ห่วงโซ่การแปรรูปด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตท้องถิ่น ได้แก่ ทูเรียนทอด ทูเรียนกวน กะปิ และน้ำปลา 3) ห่วงโซ่การตลาด ที่พัฒนาช่องทางจำหน่ายสอดคล้องกับบริบทชุมชน เช่น ตลาดสีเขียวและการขายผ่านเส้นทางท่องเที่ยว 4) ห่วงโซ่การท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งบูรณาการโฮมสเตย์กับกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชนและเกษตรอินทรีย์ และ 5) ห่วงโซ่การสื่อสารกับสังคม เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อสังคมภายนอก รวมถึงการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากของตำบลเนินฆ้อ

จุดเด่นของโมเดลนี้คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำอย่างครบวงจร พร้อมยกระดับ “การสื่อสารภายนอก” ให้เป็นห่วงโซ่ที่ 5 ซึ่งมีกฎมองข้ามในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนทั่วไป การสื่อสารดังกล่าวไม่เพียงสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวของชุมชน แต่ยังประสานเครือข่ายพันธมิตรตั้งแต่หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน จนถึงตลาดผู้บริโภคให้เข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนในระยะยาว โมเดล 5 ห่วงโซ่จึงเป็นบทเรียนสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจะยั่งยืนได้ต้องบูรณาการการผลิต แปรรูป การตลาด การท่องเที่ยว และการสื่อสารเข้าไว้ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ โครงสร้างโมเดลมีความยืดหยุ่นสูงและสามารถปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ เพียงปรับองค์ประกอบรายละเอียดให้เหมาะสมกับศักยภาพและบริบทของแต่ละพื้นที่

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1.1 งานวิจัยครั้งถัดไปควรขยายกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายมากขึ้น เช่น เยาวชนที่ยังไม่เข้าร่วมเครือข่าย ผู้ประกอบการรายใหม่ และหน่วยงานรัฐระดับจังหวัด เพื่อสะท้อนมุมมองและประสบการณ์ที่หลากหลายของผู้เกี่ยวข้อง และความขัดแย้งเชิงโครงสร้างได้อย่างตรงไปตรงมา เช่น การวิเคราะห์เหตุการณ์วิกฤตหรือการสังเกตเชิงปฏิบัติการ พร้อมกับการใช้เทคนิคตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความครบถ้วนของผลวิเคราะห์

1.2 งานวิจัยในอนาคตยังสามารถติดตามผลการนำ “รูปแบบ 5 ห่วงโซ่” ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่น เพื่อตรวจสอบความยืดหยุ่นและความเหมาะสมของโมเดลต่อบริบทชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งศึกษากลไกการกระจายอำนาจด้านงบประมาณจากรัฐสู่สภามงคลชุมชนว่าช่วยสนับสนุนความยั่งยืนของเศรษฐกิจฐานรากได้เพียงใด ทั้งนี้ การวิจัยที่มุ่งเน้นทั้งความหลากหลายของผู้ให้ข้อมูลและบริบทเชิงพื้นที่ จะช่วยเติมเต็มภาพรวม เสริมความสมบูรณ์และยกระดับความน่าเชื่อถือของงานวิจัยด้านเครือข่ายพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 ต่อหน่วยงานรัฐ/ฝ่ายปกครองในจังหวัด (การพัฒนาศักยภาพและเสริมพลังชุมชน) จัดให้มีแหล่งความรู้ เครื่องมือ และข้อมูลที่เข้าถึงได้สำหรับชุมชน สนับสนุนชุมชนในการสร้างนวัตกรรมชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมตั้งแต่การออกแบบกิจกรรมจนถึงการประเมินผล เสริมสร้างความเชื่อมั่น ศักยภาพ และความสามารถของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

2.2 ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) (การกำหนดนโยบายเศรษฐกิจฐานรากแบบมีส่วนร่วม) เปิดกระบวนการร่วมคิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับนโยบาย จัดเวทีให้ชุมชนนำเสนอเป้าหมาย อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหา

อย่างรอบด้าน ติดตามและประเมินผลมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากให้สอดคล้องกับบริบทจริงและสะท้อนเสียงจากพื้นที่สู่การตัดสินใจเชิงนโยบาย

2.3 ต่อรัฐบาล/หน่วยงานระดับชาติ (การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น) กระจายอำนาจด้านการตัดสินใจ งบประมาณ และทรัพยากรให้กับชุมชนในพื้นที่มากขึ้น สนับสนุนให้เกิดรูปแบบรายได้ที่หลากหลายและยั่งยืนตามศักยภาพของแต่ละชุมชน ส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. (2558). *พลังชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง: เศรษฐกิจฐานรากเพื่อความ เป็นธรรมและสันติสุข*. มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ปัทมิกา งามเจริญ. (2567). พันทวงสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ เศรษฐกิจฐานรากของชุมชน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 12(2), 473–484. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/269675>
- สภาองค์กรชุมชน. (2559). *รายงานการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล*. สถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2565). *สภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลหลักช้าง*. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580)*. <https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/06/NATIONAL-STRATEGY-PEOPLE.pdf>
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>

Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229–252.

<https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>